

О. В. Шевцова,

студентка 44 групи

Науковий керівник: викл. М. Л. Ліпісівіцький

Мотив змінюваності часу в "Пісні про Влтаву" Бертольта Брехта та в пісні Боба Ділана "Часи можуть раптом змінитися"

У своїй творчості Бертольт Брехт часто звертався до обробки творів інших авторів. П'єса "Швейк у Другій Світовій Війні" є зразком нового осмислення образу Швейка, відомого з роману Ярослава Гашека. Ще в 1928 році Б. Брехт працював над постановкою "Швейка" під керівництвом Ервіна Піскатора. "Швейк у Другій Світовій Війні" – це п'єса, яка належить до жанру антивоєнної політичної сатири. Вона написана в червні 1943 року. Протягом тривалого часу публікувалися тільки уривки та вірші з п'єси, повне окремих видання з'явилося в 1958 році. Російською мовою п'єса була перекладена Іллею Фрадкіним та Олександром Голембою в 1956 році [10].

У своїх творах Б. Брехт часто використовував запозичені сюжети. Знаючи загальний плин подій та їхню розв'язку, глядач, природно, переключав увагу з розвитку сюжету на його авторську обробку, з того, про що йдеться, – на те, як подається знайомий зміст, тобто знову ж таки – з дії на розповідь.

Більшість сюжетів брехтівського театру подібні до притч. Вони в алегоричній формі моделюють певні соціальні ситуації і мають конкретний "повчальний" ефект. Інколи їх ще називають "драмами-параболами" або "драмами-моделями". Алегоричний сюжет мобілізував інтелектуально-аналітичні здібності глядачів: потрібно було розшифрувати прихований

зміст зображуваного, впізнавати в алюзіях історичні й політичні реалії сучасного життя. Такими ж самими алегоріями, або "моделями", були й персонажі брехтівських драм [3].

Персонаж Швейк запозичений Б. Брехтом у Ярослава Гашека й перенесений в окуповану німцями Чехословаччину початку 1940-х років. У більшості постановок використана музика Ганса Ейслера – творчого соратника Б. Брехта з 1930-х років. Романом Я. Гашека "Пригоди бравого солдата Швейка під час світової війни" Б. Брехт зацікавився ще в 1920-ті роки. Як вже згадувалося, він брав участь у підготовці однієї з перших театральних постановок роману в Берліні.

У своєму щоденнику 27 травня 1941 письменник записав: "Я читав у поїзді старого "Швейка" і був знову вражений величезною панорамою Я. Гашека, істинно негативною позицією народу, який сам є там єдиною позитивною силою і тому ні до чого іншого не може бути налаштований "позитивно". Швейк у жодному разі не повинен бути хитрим, пронирливим саботажником, він усього лише захищає ті нікчемні переваги, які ще в нього збереглися. Він відверто схвалює існуючий порядок, настільки згубний для нього, – оскільки він схвалює взагалі будь-який принцип порядку, навіть національний, що виражається для нього лише в пригніченні. Його мудрість руйнівна. Завдяки своїй незнищенності він стає невичерпним об'єктом зловживань і, в той же час, живильним ґрунтом для звільнення" [11].

Однак автор багато в чому значно змінив образ Швейка, як той був задуманий Я. Гашеком. Ось як Б. Брехт сформулював суть цих метаморфоз: "Порівняно зі "Швейком", якого я написав для Піскатора, – то було простим монтажем роману, – нинішній "Швейк" (другої світової війни) набагато гостріше реагує, відповідно до відмінностей між осілюю тиранією Габсбургів і

навалою нацистів" [11]. Швейку вдається вибратися навіть із Гестапо, під Сталінградом він зустрічається з Гітлером і говорить: "...Ні, не варто стріляти в тебе, клятого гада, утопити тебе б у капосному нужнику треба!" [10].

Перша постановка п'єси здійснена в Польщі в 1957 році, друга – того ж року в Югославії. Прем'єра у Німецькій Демократичній Республіці відбулася в 1958 році в театрі міста Ерфурта. У лютому 1960 р. режисер Гаррі Буквіц поставив "Швейка" в театрі міста Ессен. Оглядач Андре Мюллер писав: "Це були різкі, сильні удари молота, які неодмінно потрапляли в ціль. Г. Буквіц поставив антифашистську п'єсу, прямо співвіднесену з сьогоднішніми подіями, повну ріжучої, безжальної агресивності. Г. Буквіц загострив ряд сцен і персонажів. Він до кінця знищив будь-який гумористичний тон, він поставив криваву пародію без тіні гумористичного компромісу. Есесівці небезпечно дурні, вони нещадно пригнічують опір, і знову стає ясно, яким фашизм був і яким він залишається. Театр гудів від ентузіазму. Завіса піднімалася більше 50 разів. У центрі Рурської області, в Ессені, Брехт давав зі сцени бій фашизму" [10].

"Швейк у Другій світовій війні" інсценувався в Мілані (Італія, 1962 рік), у Бухаресті (Румунія, початок 1960-х років), Кишиневі (СРСР, 1963 рік). У своїй оцінці радянська преса зробила наголос на ідеологічні штампи: " (Спектакль) звучить як гімн боротьбі всіх чесних людей проти фашистського засилля. Спектакль поставлений дуже оригінально і гостро. Він засобами сатири розповідає про боротьбу чеського народу з фашистськими окупантами" [11]. У 1969 році в СРСР п'єса була екранізована у постановці Марка Захарова та у виконанні акторів Московського академічного Театру Сатири. В екранізації брали участь такі відомі актори: Анатолій Папанов, Михайло

Державін, Спартак Мішулін, Зіновій Високовський, Наталія Зацепіна та інші. Телеспектакль на екрани не вийшов із міркувань цензури, адже якраз напередодні у 1968 р. в Чехословаччині відбулися події Празької весни, внаслідок яких до країни були введені війська країн Варшавського договору. У 1969 р. екранізація брехтівської п'єси про опір чехів німецьким окупантам під час Другої світової війни дозволяла легко знайти небажані паралелі між радянською політикою стосовно "братньої" Чехословаччини та нацистською окупацією Чехословаччини у 1939 р., коли було створено так званий протекторат Богемії та Моравії, який був повністю підконтрольний гітлерівській Німеччині.

Важливу роль у п'єсі Б Брехта "Швейк у Другій світовій війні" зіграла "Пісня про Влтаву" (нім. "Das Lied von der Moldau"). П'єса закінчується саме цією піснею у хоровому виконанні, словами, що пророкують кінець нацизму: "Die Nacht hat zwölf Stunden, dann kommt schon der Tag" ("Дванадцять годин має ніч, потім наступає день"). "Пісня про Влтаву" – це обробка Г. Ейслером відомої однойменної композиції видатного чеського композитора Берджіха Сметани, яка входить до циклу "Моя Батьківщина". "Моя батьківщина" (чес. "Má Vlast") – цикл із шести симфонічних поем, написаний Б. Сметаною у 1874-1879 роках. До циклу входять поеми "Вишеград" (чес. "Vyšehrad"), "Влтава" (чес. "Vltava", також відома під німецькою назвою "Moldau"), "Шарка" (чес. "šarka"), "В чеських лугах та лісах" (чес. "Z českých luhů a hájů"), "Табор" ("Tábor") та "Бланік" ("Blaník").

У "Моїй Батьківщині" Б. Сметана поєднує форму симфонічної поеми, розроблену Ференцем Лістом, з чеськими національними мотивами. Кожна з поем присвячена якійсь легенді, історичному епізоду чи природі Чехії.

"Влтава" була написана у листопаді – грудні 1874-го року та вперше виконана 4-го квітня 1875 року. Композитор описує одну з найбільших чеських річок. Сам Б. Сметана про "Влтаву" сказав: "П'єса показує плинність Влтави, починаючи від перших джерелець, Теплої та Холодної Влтави, злиття обох річок до одного потоку; потім показана течія Влтави в лугах та гаях, місцевостями, де якраз славляться веселі свята; при нічному світінні місяця показано гру русалок; над скелями поблизу височать пишні замки та фортеці, Влтава вирує у Святоянських потоках; тече широким потоком далі до Праги, з'являється Вишеград, накінець зникає вдалині в могутньому своєму вливанні до Ельби" [10].

Мелодії флейти на початку поеми відображають спокійну течію Влтави, звуки труб і валторн – полювання в лісі на її берегах, ритм веселої польки – селянське весілля, тиха мелодія скрипок на фоні "переливів" дерев'яних духових інструментів – нічні танки русалок, гучні акорди усього оркестру – пороги Святого Яна. На фоні цього звучить мотив Вишеграду з першої поеми. У "Влтаві" декілька разів звучить мотив, заснований на народній італійській пісні "La Mantovana". Пізніше ця ж мелодія лягла в основу гімну Ізраїля – "Атіква". У Чехії мелодія "Влтави" вважається неофіційним національним гімном. Говорячи про значення Брехтівської "Пісні про Влтаву" для німецької літератури, хотілося б згадати той факт, що один із найвідоміших літературних критиків Німеччини другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. Марсель Рейх-Раніцкі включив її до свого канону німецької літератури ХХ ст.

Відомий німецький композитор Ганс Ейслер, багаторічний колега Б. Брехта та автор музики гімну Німецької демократичної республіки, виконав обробку відомої музичної композиції Б. Сметани "Влтава". "Пісня про Влтаву" виконує важливу

функцію у п'єсі Б. Брехта. Вона чітко вказує на багатовікову історію чеського народу з його власною культурою та традиціями. Влтава – річка, що протікає майже через усю Чехію, на її берегах знаходиться столиця Чехії – Прага. Як відомо, Прага певний час була столицею величезної Священної Римської імперії, яка за часів правління Карла IV досягла найбільшого розквіту. У ХХ столітті, після багатьох віків перебування у складі габсбурзької Австро-Угорської імперії, Прага стає столицею незалежної Чехії. Отже, проіснувавши понад тисячу років, перша багатовікова Священна Римська імперія, яка здавалася незрушною, й спадкоємцями якої вбачали себе нацисти, розпалася. А це, своєю чергою, знову вказує нам на те, що немає нічого віковичного, що часи змінюються. Б. Брехт обирає пісню, яка показує, що нічого не є вічним, імперія руйнується, все минає, приходять нові часи. У першому стовпчику пісні вже помітне порівняння з Третім Рейхом:

*Am Grunde der Moldau wandern die Steine,
es liegen drei Kaiser begraben in Prag.*

Das Grosse bleibt gross nicht und klein nicht das Kleine.

Die Nacht hat zwölf Stunden, dann kommt schon der Tag.

Останній чотиривірш певною мірою сповнений оптимізму. Автор наголошує на тому, що після поганого завжди приходиться щось хороше, так на зміну ночі приходиться день. Лейтмотив звучить на початку другого стовпчика: "Es wechseln die Zeiten" (нім. "Часи, вони змінюються"), це мотив часу та змінюваності часу. Його слід розглядати в тому історичному контексті, коли була написана п'єса. Б. Брехт пише свою п'єсу на початку 1943 року, коли вже лише починає ставати помітним неминучий крах

нацистської Німеччини, що демагогічно називали Тисячолітнім Рейхом, який неможливо перемогти. Після того, як Німеччина підкорила без особливих зусиль практично усю Західну та Центральну Європу, існуючий стан речей багато хто почав вважати незмінним на тривалий час. Можливо, саме тому Б. Брехт звертається до тисячолітньої історії Праги, яка якраз і показує, що ніщо не залишається незмінним.

Згідно з перекладом брехтівської "Пісні про Влтаву" англійською, люб'язно наданим нам Архівом Бертольта Брехта у Берліні, ця фраза звучить так: "Times they are a-changing". Саме ця фраза стала назвою одного з перших і найбільш вдалих альбомів Боба Ділана, що вийшов у 60-х роках ХХ століття. 24 травня 2011 року Бобу Ділану виповнилось 70 років, а 9 серпня виповнилось 47 років з тих пір, як єврейський хлопчик перестав бути Робертом Алленом Ціммерманом, а став називатися Бобом Діланом на честь свого улюбленого англійського поета.

Боб Ділан – американський поет-пісняр, з лірики якого запозичено багато крилатих фраз, а музика вплинула на величезну кількість композиторів-піснярів. Його предки – євреї, вихідці з Російської імперії: дідусь і бабуся, Зігман й Анні Ціммерман, виїхали до США з Одеси (нині – Україна) у зв'язку з єврейськими погромами 1905 року. Ще у 1961 році, коли Роберт переїздить з Міннесоти в Нью-Йорк, його пісні досить швидко стають популярними в богемному районі Грінвіч-Віллідж. У першому своєму альбомі Ділан ще переспівує чужі пісні (в 60-тих з цього починав багато хто), але для наступного альбому, "The Freewheelin 'Bob Dylan", він уже сам написав значну кількість пісень, і всі без винятку з політичним підтекстом. "The Beatles", за свідченням Джорджа Харрісона, заслухали цей альбом "до дірок". Ділан навчив ліверпульську четвірку, що змістом популярної музики можуть бути не тільки

романтичні почуття чоловіка й жінки. На початку 1964 року виходить найбільш відомий альбом, альбом протестних пісень Ділана "The Times They Are A-Changing", услід за яким через кілька місяців з'явився диск "Another Side of Bob Dylan". Під впливом читання Джона Кітса й Артюра Рембо слова пісень Ділана стають все більш літературними та сугестивними. Вперше в історії музики суть не викладається прямим текстом, а передається зчепленнями складних образів. Іноді слово слідує за іншим словом, ніби "потік свідомості".

Як зазначає сам Ділан у своїх мемуарах (2004 р., "Хроніки: том перший") Бертольт Брехт також мав величезний вплив на його розвиток як митця. Боб Ділан згадує у деталях "Brecht on Brecht", музичне ревію, яке він побачив у Театрі де Лис на Крістофер-стріт. На виступ він потрапив випадково, тільки завдяки своїй подрузі Сюз Ротоло, яка працювала серед виробничого персоналу. Чекаючи на Сюз, Ділан почув пісні з п'єси Брехта. У "Хроніках" він згадує, яке враження на нього справили пісні, а саме "Піратка Дженні" з "Тригрошової опери". Ця підбадьорлива пісня з музикою Курта Вайля розповідає історію від імені служанки, яка відчуває себе лиховісною білою вороною, приїхавши у місто.

"Моя маленька хатинка у Всесвіті, здавалося, могла розширитися до розмірів відомих соборів, у всякому разі, що стосується написання пісень, – пише Ділан, описуючи свою реакцію на музику. – За своєю структурою вони були схожі на народні пісні, а відрізняло їх від народних пісень те, що вони були набагато складнішими" [9].

Альбом "Times they are a-changing", назва для якого була обрана під впливом творчості Б. Брехта, складається переважно з пісень-розповідей, у яких піднімаються такі проблеми, як расизм, бідність та соціальні зміни. Головна пісня альбому –

одна з найвідоміших пісень Боба Ділана, відобразила дух соціального і політичного перевороту, який відбувався в 1960-х роках. На початку 60-тих років у світі загалом та в США зокрема пройшла Карибська криза. Напружене протистояння між Радянським Союзом і Сполученими Штатами було зумовлено розміщенням Радянським Союзом ядерних ракет на Кубі в жовтні 1962. До цього в американців була певною мірою усталена демократія, свобода. Певна напруга у міжнародних відносинах, яка поступово зростала у роки так званої "холодної війни", та загроза з боку Радянського Союзу – все це було на великій відстані й здавалося, що нічого не може порушити спокій і порядок, усталений спосіб життя американського суспільства, який сформувався за останні десятиріччя. Проте Боб Ділан пише "Часи можуть раптом змінитись...", маючи на увазі американський лад, спокій та демократію, котрі здавалися настільки незмінними й усталеними більшості населення.

Кожен стовпчик пісні закінчується словами "Times they are a-changin'". Саме цей рядок, що так часто повторюється, і є лейтмотивом твору. Боб Ділан і Бертольт Брехт застерігали від самовдоволення та спокою, вказуючи на здатність і необхідність людини змінювати ситуацію. У пісні Б. Ділана присутній відвертий заклик до змін. Подібність творів видно з таких рядків:

*"Then you better start swimmin'
Or you'll sink like a stone"* (Б. Ділан)

та

*"Am Grunde der Moldau wandern die Steine,
es liegen drei Kaiser begraben in Prag"*.

Отже мотив змінюваності часу виражається в піснях Б. Ділана та Б. Брехта в часи загальної політичної та соціальної стабільності. Автори вказують на постійно присутній потенціал змін як позитивного, так і негативного характеру, та на небезпеку самовдоволеного, або ж розпачливого примирення з існуючим станом речей, якому апріорі надається статус "вічного", "незмінного". Мінливість течії річки Влтави у величній мелодії чеського композитора Б. Сметани, звернення до багатой різноманітні події чеської історії як вказівка на неминучість краху будь-яких "тисячолітніх" імперій у "Пісні про Влтаву" Б. Брехта та Г. Ейслера знаходять своє оригінальне продовження в пісні Боба Ділана, який із засторогою та водночас з оптимізмом раз-по-раз повторює для переважно консервативно налаштованого американського суспільства початку 1960-х рр. брехтівський рефрен: "Часи можуть раптом змінитися".

Автор висловлює щирю подяку Архіву Бертольта Брехта та, зокрема, пану д-ру Ердмуту Віцісла й пані Гельгрід Штрайдт за люб'язно наданий англійський переклад "Пісні про Влтаву" Б. Брехта.

Література

1. Копелев Л. З. Брехт / Л. З. Копелев // Большая советская энциклопедия: в 30 т. – М.: "Советская энциклопедия", 1969-1978. – Т. 4.
2. Зингерман Б. Жан Вилар и другие / Б. Зингерман. – М.: Всероссийское театральное общество, 1964.
3. Ключев В. Г. Б. Брехт – новатор театра / В. Г. Ключев. – М.: Искусство, 1961.
4. Райх Б. Ф. Брехт: Очерк творчества / Б. Ф. Райх; пер. с нем. – М.: Всеросс. театр. общество, 1960.
5. Писатели демократической Германии / Под ред. А. В. Федорова. – Л., 1952.

6. Копелев Л. Брехт / Л. Копелев. – М.: Молодая гвардия, 1966.
7. Heindl F. Brecht und Dylan – Brüder im Geiste / Frank Heindl // Die Augsburger Zeitung vom 9. Februar 2011. – Режим доступа – <http://www.daz-augsburg.de/?p=17362>
8. Hašek J. Osudy dobrého vojáka Švejka / Jaroslav Hašek. – Praha, 2000.
9. Zinoman J. When Bobby Met Bertolt, Times Changed / J. Zinoman // The New York Times.– 2006. – October, 8. – Режим доступа: <http://www.nytimes.com/2006/10/08/theater/08zino.html>
10. Brecht B. The song of the Moldau / Bertolt Brecht // Brecht on Brecht. An Improvisation by George Tabori. – New York / Hollywood: Samuel French, 1967. – p. 65–66.
11. www.wikipedia.cz
12. www.wikipedia.org